

DODATAK SJEĆANJIMA A. MAESTRA

BJEKSTVO IZ LOGORA

U augustu 1943. godine bila je već likvidacija Jevreja iz Stare Gradiške u toku. Svakih par dana slali su transporte po 50 ljudi preko Okučana i Novske u Jasenovac, gdje su ih odmah raspodijelili na rad prema "potrebi", pa sam u jednu grupu bio ubačen i ja. Zanatlije su bile ostale još neko vrijeme, onda su i njih prošetali. Kada su zadnji Jevreji iz Gradiške bili prebačeni, ne znam. Znam da su neke pri koncu ustaše povele u bjekstvo sa sobom, da bi im do zadnjeg časa popravljali vozila na bježaniji. Vjerujem da su o tome pričali Buki Kamhi i drugi preživjeli. Isto tako sam ja ostavio u St. Gradiški dra Perića i dra Kunortia.

Vrativši me u Jasenovac augusta 1943, dodijelili su me kao starijeg i bez zanata za čišćenje dvije barake i logora. U to vreme je bio vrlo strog režim. Niko nije smio ostati u baraci. Ako je neko bio bolestan, morao je ići u baraku za bolesne, a kako su ondje ovi liječeni, bilo je opšte poznato: likvidacijom. Nisam stigao biti ni mjesec dana na tom poslu, kada je jednog dana naišao komandant logora, ime mu i neznam, i kada je mene vidio, pitao me je šta ja radim. Naš logornik mu je rekao, da čistim barake i krug. Na to je taj ustaša rekao, da ja i još oko 30 nas moramo sutra ići, da sijećemo i gulimo stupce za telefon, ili električni vod. Znali smo, da se do tada nije nijedna šumska grupa po svršetku posla vratila, ali nam je bilo već svejedno, nije ni bilo drugog izlaza. Dakle, sutra dan u 6^h izjutra bili smo na okupu ispred Ložione nas 30, od toga 28 Jevreja, 1 Srbin koga su navodno uhvatili negdje u šumi i osumnjičili ga da je partizan, kao i 1 Hrvat, koga su po nekoj kazni dopremili u Jasenovac. Pričalo se da je bio konfident. Dali su nam ime "električarska grupa" i kao takvi smo sjekali stupce za električne vodove. Voda grupe nam je bio Moric Montiljo, koji je po oslobodjenju bio rukovodilac u Električnoj centrali u Sarajevu i sad je živ i zdrav, pa može i on da o tome priča. Dakle, nas 30 su utovarili na jedan teretnjak sa stražom od 16 naoružanih ustaša, od kojih je jedan bio puškomitraljezac. Kako kod penjanja na taj teretnjak tako i kod silaženja kod Save, tukli su nas štapom i kundacima psujući najpogrđnije psovke, a na-

ročiti "junak" je bio puškomitraljezac. On je bio najokrutniji i najviše nas je mlatio. Kada smo sišli sa kamiona, utovarili su nas na skelu i prešli smo Savu. Idući do obližnje šume, oko 1 km, s obje strane staze bili su zreli kukuruzi, koje su ustaše trgale, pa i mi po koji. Ja sam nosio kotlić za kuhanje i oko 3 kg kukuruznog brašna, tj. oko 10 deka po čovjeku za hranu u toku čitavog dana. Ja sam takodjer morao do ručka da ljuštim električne stupce. Počeli smo raditi brzim tempom kako su ustaše tjerale, ali su se oni srećom zabavili pečenjem kukuruza i kada je bilo podne, ja sam skuhao i podijelio palentu. Sjedeći po strani drug Moric Montiljo nas je nekolicinu upozorio, da će nas prije likvidirati ako prije završimo posao. Rekao nam je, da se može neko čudo dogoditi, ako usporimo rad. Moric je naime imao neki plan. Kada je završen bio taj kratki odmor za jelo, jedan ustaša se je naročito okomio na onog partizana i govorio je drugim ustašama, da ga je u borbi na Kozari sreo, ali da mu je pobjegao i da ga se on dobro sjeća. Vidjeli smo kako ga je vodio na stranu da ga ubije, ali je vodnik rekao ustaši da ostavi to danas, svakako će za dan-dva biti sve u redu.

Pred večer su došli seljaci, mobilisani da vuku spremljene stupce na stanicu /kolodvor željeznički/. Tovareći na vagone uspio je Moric da namoli jednoga da odnese jedno pismo tamošnjem luguaru*, koji je na našu sreću saradnjivao sa partizanima blizu Lonje. Seljak je odmah odnio pismo luguaru a ovaj je odmah otišao partizanima. Oko pola noći pod vodstvom lugara dovedeni su na prilaz šumi u kojoj smo mi vršili sječju i guljenje stupaca. Tu je onda operisao jedan partizanski protivčetnički bataljon. Jedna četa tog bataljona je izvršila neposredan napad, a druga je bila u zasjedi za slučaj potrebe.

Onog dana, kada smo se mi vratili u logor Jasenovac, prepričavali smo prijateljima gdje smo bili i šta smo radili. Tada je moj zet Benjamin Pinto iz Travnička radio kao mašinista u Ložioni kod lokomobila i nagovrao me je i molio, da se idućeg dana javim bolesnim. Ali, ja sam čvrsto odlučio da podjem u šumu na sječju jer me je kao starog prirodnjaka mamila lijepa priroda van logora. Bio je prekrasan septembarski dan i bili smo na radu samo u zakrpanoj i ušljivoj košulji sa porcijom, koju smo uvijek sobom nosili. Toga dana, umjesto 30 pošlo nas je svega 23. Ostali su se javili bolesnim. I sada vidim zeta, koji je ponovo došao da me nagovori, da ne idem na rad, ali ja ga nisam poslušao. Je li to bio instinkt, ili je sudbina /ili sreća/ bila, ja ne znam, ali ja sam se toga dana spasio.

* Up. Sjećanja M. Montilja.

Dakle, po silasku sa skele išli smo stazom pored kukuruza. Ustaše su trgale kukuruz, a nisu branile ni nama, da poneki otrgnemo, pa sam i ja jedan otrgnuo. U tom momentu me neko udari i ja misleći da je to ustaša, bacim kukuruz. Okrenuvši se opazih, da je to Moric, koji mi prijeteći reče: "Pusti to i požuri naprijed, sad ćeš vidjeti šta će biti". I zaista, na nekoliko metara pred šumom čuli smo plotun iz neposredne blizine sa povikom: "Lezi, partizani su tu!". Brzo smo legli, a partizani su osuli vatru s lijeve strane. Ustaše, ukoliko nisu već od prvog plotuna pale, legoše u jarak na desnoj strani. Metci su frkali iznad naših glava, pa i u moj kazan je po koji udario. Nije potrajalo više od par sekundi smirilo se je i čuli smo povik: "Juriš!" Bilo je nekoliko ustaša, pored mene je ležao onaj junak, ustaški puškomitraljezac, i molio je partizana da ga poštedi. Partizan mu odgovori, da ustašama iz Jasenovca nema pardona.

"Diž'te se drugovi!" - gromko je zaorio glas komandira čete. Kad smo se digli i pobrojali, vidili smo oko nas i u jarku 13 mrtvih ustaša, 12 pušaka i jedan puškomitraljez. Tom akcijom je spaseno 20 nas zatočenika. Slučaj je htio, da je Moric Montiljo bio pogodjen u koljeno i mi smo ga nosili na rukama do najbližeg oslobođenog sela, oko 6 sati hoda, a odatle su ga partizani kolima otpremili u partizansku bolnicu na oslobođenoj teritoriji Slavonije.

Moric je napisao prethodnog dana pismo i poslao ga je po seljaku partizanima, da će nas 30 logoraša doći još koji dan-dva na sječu, a onda da će nas pobiti ustaše i molio je hitnu pomoć kao partizan-prvoborac, koji je zapao u ustaški logor. Seljak je primio pismo i uz veliku opasnost po sebe predao ga je odredjenom lugaru, koji je isto odmah odnio partizanima. Svim okolnim selima su bile ustaške orgije već dodijale i većina naroda je bila za partizane.

Moric je dakle zaista spasitelj nas 20 logoraša. Trojica su u gužvi poginula. Jedan partizan je samo lako ranjen u rame i Moric teže u koljeno. Završavam svoje sjećanje time, da smo svi spaseni pristupili odmah istoj jedinici NOV i nastavili borbu protiv neprijatelja do oslobođenja.

Naharija, decembar 1971.

Albert Maestro